

Zápor előtt a dörgés

Panek Zoltán új novelláskötetnek* fedőlapja Cseh Gusztáv grafikai teletalálata. Már amennyiben elvárható egy grafikusnál, hogy a maga eszközeivel mondjon is valamit arról a kötetről, arról a szépirodalmi alkotásról, amelynek legkülső burkát kialakította. Erre a fedőlapra ugyanis nagy folthatásokból kibontakozó férfi-fejeket „vágott” egymás mellé, sőt egymás fölé a művész; és nincsen abban semmi misztifikáció, ha a fedőlapon Panek Zoltán egymást átfedő nagyvonalú rajzait véljük felfedezni. Ezért teletalálta. Mert akárcsak a fedőlapról, a kötet novelláiból is Panek Zoltánok néznek vissza ránk. Negyedik novelláskötete tehát újra csak igazolni látszik a rég kialakult vélekedést (Pászkei Géza tizennyolc évvel ezelőtt elsőként utalt ilyesmire egy vitacikkben): Panek Zoltán epikáink legkövetkezősebb **lírikusa**.

Epikáink lírikusa a szónak abban a közhelyszerű értelmében is, hogy az utóbbi évtized egyetlen romániai magyar novellistája se beszélt (írásban) annyira makacsul, oly megrögzötten (néha közvetve, többnyire azonban egészen kötetlenül és közvetlenül) csak önmagáról, belső világáról, s ha nem is tragikus, de egyféle tragikumot sejtető, sorsszerűnek tűnő vergődéséről — mint Panek Zoltán. Előző kötetét (Hűz-szemet fogok viselni) valóságos uralta a társatlanság motívuma, s az új kötetben sem szorult ez a motívum háttérbe. Ezt a témakört persze meglehetősen lejárta — nálunk is — a XX. század második felének ténylegesen leki nyavalyáit komercialisáló tucatirodalom; Panek líráisa azonban nem divatozás, hanem konfessziószerűen vallomások. Panek ugyanolyan mélyen éli annak a férfiembernek a dilemmáit, aki annyira nem talál igazi élet-társra, hogy nem is hisz már nő és férfi tartós kapcsolatának

lehetőségében. Legalábbis: a novelláiból kibontakozó életérzés erre vall. Számára nem létezik boldogság, mint állapot; a rég tovafügg boldog pillanattal pedig, úgy tűnik neki, soha nem is találkozott. (Ez ha mégis ír róla, ezek novelláinak legérdekeltelenebb lapjai.) Panek Zoltán lírai novellái többnyire belső monológok, a férfi szopora bukfenckel tarkított folyamatos lelki tornái — mindig egy-egy nővel folytatott dialógusnak álcázva. A nő replikái azonban nem számítanak itt, nincs is önértékük. Ezek a replikák csak alátámasztják, csak példázák a férfi igazát. „Nőellenes” férfi-novellák ezek, és éppen ebben van szomorúság önellentmondásuk; hogy elképzelhetetlenek — nők nélkül...

Ezekhez a belső monológokhoz pedig éppen úgy hozzátartozik egy-egy gépkocsi, mint a férfi tudatában (a novella úgynevezett belső ideje szerint „már rég”) méltatlannak ítélt szépasszony. Ezért írtam volna e cikk fölé, ha csak ezeket a novellákat olvasom el a két Panek-kötetből, ilyenforma címet: „Héjanasz a volnánnál”. S még azt se mondhatná senki, hogy az ironikus cím elűt bizonyos Panek-novellák szellemétől. Hiszen írásművészetének egyik alapeleme egyféle keserű ironia, amellyel Panek „emészhetővé” teszi érzelmitelített novelláit. Ebből a szempontból is (érdekesebben) a novellista dilemmatikussá a novellisztika. Tulajdonképpen oly érdelemgazdag, mintha évtizedekkel ezelőtt, de legalábbis a Gondos atyafiság éveiben keletkezett volna; az írónia és önróniaja viszont furcsa, megint csak önellentmondásos módon sorolja ezeket az írásokat a Plusz-mínusz egy nap egyetlen novellái mellé. Panek Zoltán azonban — még furcsább módon — nem érzi eléggé, hol a határ az írónia és egyféle nem elég igényes ironizálás, a humor és egyféle nem elég igényes humorizálás között. Így csúsznak be novellába tucatizámmra olyan elméletek, mint hogy:

„Ha kilóg, lógjon ki a lónak mind a négy lába.” Vagy mást: „Ne adjuk fel a reményt, legfeljebb csak ajánlva. Ha senki sem talál otthon, visszaérkezünk a címünkre.” Ez a fellazítás ilyen sorokat is becsempész Panek írásába: „Pálótkában a parkettet fényesre sikáljuk, csak örömmünkben sikoltunk majd, egyetlenem.” Ez már nem ironia. Ez már az a pillanat, amikor kihagyott az önrónia. De hát hogyan következhetnek be ilyen igényes prózákban (néha prózaversben) ilyen rövidzáratok?

Vannak jeles humoristák, akik néha megfordulnak arról, hogy humorban pedig — nem ismerhetnek tréfát. Eppen így: Panek meg-meglekedezik arról, hogy szabad képzet-támasztása nem nyíthat teret valamiféle szószaporításnak, bármilyen szellemes is ez a szaporítás. Vannak karcolatok, melyek az igényesebb napilapok hírfeljeire emlékeztetnek; és bár hírlapírásunknak mindig diszkrét változatának, hogy kerültek-e a novellák közé? (Előzmények, Uvegfal és a Próbakimetszések többsége.) Más írásai esetében pedig önzvizsgálat és önvallomás torokkal „öncevegése”. Amikor többet mond magáról, mint amennyi a mondánivalója, de nem tudja megállítani tollát, mely megbokrosodott Peggazunk ragadja magával. (Az új kötetben ilyen írás a Mellékes csodák.) Ilyenkor a „nem mondhatom el senkinek, elmondom hát mindenkinek” gyakorlatával él vissza Panek. Mintha nem bírna önmagába nézni, csak nagy társaság előtt; mintha az introspekciohoz széles barát körre lenne szüksége, ahol magnóra veszik a leg-

csillogóbb belső monológokat; ahol az a legügyesebb, aki legszellemebben beszél rá... más magnószalagára.

És itt megint elérkeztem ahhoz az észrevételhez, amelyet Szemlér Ferenc költészetével kapcsolatban kockáztattam meg néhány héttel ezelőtt is. Azokat a Szemlér-verseket szeretem legjobban, amelyek a tipikusan szemléri lírai alapállás tagadásából születnek. Ugyanígy: azokat a Panek-novellákat becsülöm legtöbbször — azok emelkednek ki színteremtésből — amelyekben az a bizonyos líraiság nem közvetlenül, nem önvallomástervezésű belső monológból bomlik ki, hanem epikának álcázva, a magamutogatás sallangjai nélkül jelentkezik. Amikor Panek úgy beszél magáról, mintha nem is magáról beszélne. Amikor a belső dráma írói felismerése vet gátat a líraiság (írólag) könnyelmű elcsévegésének.

Természetesen szó sincs arról, mintha ezeket az epikusabbnak tűnő írásokat „műfajilag” tekinteném „értékesebbeknek” a nyersebben, köznyelvi sikkal, csak örömmünkben sikoltunk majd, egyetlenem.” Ez már nem ironia. Ez már az a pillanat, amikor kihagyott az önrónia. De hát hogyan következhetnek be ilyen igényes prózákban (néha prózaversben) ilyen rövidzáratok?

való igénye, súlya szerint... Ennél is fontosabb azonban annak hangsúlyozása, ami ezeket az általam kiemelt „travesztiákat” töltötték színteremtésben Panek általános prózájából. Travesztiákat emlegetek, hiszen egyik írásban egy „ostoba liba”, másikban „a bűvész”, harmadikban „a kakasdi vajda”, negyedikben (egy rossz bekezdés ellenére is micsoda remek írásban!) „Doktor X”, aztán közvetve „Evelyn néni” vagy „Mogyogi” mondja el vagy példázza Panek mondandóit. Különböztetni kellene szövegünk valamennyiről, hiszen ha az utóbbi évek romániai magyar prózájának legjobb eredményeiről beszélünk, ezektől az írásokról semmiképpen se hallgathatunk. Nézzünk azonban vissza rájuk a kötetáradó elbeszélés felől, amelyben az író már nem bosszúálló szerelmesként, hanem végre apajához öregded bölcsként áll előtünk. Amikor már nincs magamutogatás és filozófia, csak sors van, s az sem fontos, hogy Panek beszél (ír) nekünk, vagy a „kakasdi vajda” hallgatását értelmezzük...

Ebből a novellából, az Elmozdult képekből pedig egyetlen bekezdést emelünk ki. Az író jellemzi benne apját, mi viszont arra a vakmerőségére vetemedünk, hogy ezt a szöveget fordítjuk vissza — Panekre. Nem is rá, mert hát nem róla írtunk irodalomtörténeti dolgozatot, vagy lírai portrét, hanem végső soron egész novellisztikájára, írói habitusára, alapállására, életérzésére. Hadd ítélje meg Panek magamagát, saját, tollhegyre kínálkozó kitűnő szövegével.

Szóval — azt mondja ebben a bekezdésben az író az édesapjáról: „El kell néznie neki, hogy kissé nyers; nyomban elmozdul arról a helyről, ahonnan támad, szerző-mozgó ember volt világéletében, többnyire ellenségeket szerzett, mindenkivel összeveszett végül (másokkal már az első nyegledorában), izgága volt, saját gondolatainak önkényura, sohasem lehetett vele például egy valamirevaló családú fényképet készíteni, korán jött vagy későn érkezett, szavai úgy rohantak előtte, mint zápor előtt a dörgés, az eső már nem is volt fontos, világraglomra tört ott, ahol éppen volt, saját zsarnokságát önmagának mindig előre megbocsátotta, mindig túbeszélte mindenkit, az csak természetes, hogy túlélt mindazokat, akik-

nek alig volt egy gondolatuk az élet folyamán.”

Nekem mindenki megbocsáson, de elsősorban Panek: valahogy olyanszerű a novellisztikája, amelynek édesapját mutatja. Apák „bűnei” kísértének nemcsak a fiakban, hanem a fiak novelláiban is? Vagy pedig csak arról van szó, amire fentebb utaltam: Panek még akkor is önmagáról beszél, amikor az apjáról ír? De hát fontos ez? Lényegében azért fontos, mert ez az idézet, így áthallásosan, irodalmunk egyik értékes művének néhány jellegzetes vonását sejteti. Például az érzelmi gazdságánál semmivel se lebecsülendőbb gondolatosságát. Ezt pedig azért szeretném az olvasók figyelmébe ajánlani, mert elbeszélő irodalmunkban jelenleg sokasodnak az olyan középszerű novellák és karcolatok, amelyek naturalisztikus semmimondással rögzítenek egy-egy lelkiállapotot (régebbi egy-egy nevezetes történet rögzítettek ugyanilyen naturalisztikusan), s még annyit se tesznek hozzá az egészhez, hogy „na bumm!”... Panek novellái nemcsak kiemelkednek ezek közül a semmit vagy nem sokat mondó írások közül, hanem szembe is fordulnak velük. Száraz itatok, amelyekről szomjasabbak leszünk. Nem hisztének, hanem lázba hoznak. Nem nyugtatnak meg, hanem az erkölcsi teljesség elérhetetlenségének tudatában üldözik az erkölcsi teljesség eszméjét. Se vele, se nélküle — ez a gondolat nemcsak a szerelmes írásokat járja át ebben a kötetben. „...mint zápor előtt a dörgés, az eső már nem is fontos” — olvassuk a fentebbi idézetben. Számmalra se a bőven záporozó líraisági legfontosabb Panek Zoltán novelláiban, hanem az apák és fiak sűrűsödő sorsát bevilágító villamok — egyes novelláiban...

MAROSI PÉTER

Bretter Eliza: Fémdomborítás

Méltó köszöntés

Egyre gazdagodó művelődéstörténeti kutatásaink legújabb eredménye a közelmúltban megjelent **Seprődi János zenei írásai és népzenei gyűjtése**.* Míg a már két kiadást megért **Bolyai János** vallomáscikkei, a **Brassai Sámuel** kötetétől és a monográfiák kötetektől (**Kovácsnai Sándor**, **Koós Ferenc**, **Borsos Tamás**, **Teleki Sándor**, **Kőteles Sámuel**, **Rettegi György**) a Téka könyvekig (**Bethlen Miklós önéletrajza**, **Böloni Farkas naplója**, **Deák Farkas**, **Körösi Csoma Sándor**-kötetek) a kutatás tárgyát a XIX. századdal záruló múlt képezte, addig a Seprődi-írók a századfordulót és az első világháború éveit idézik. Persze erről a korszakról is idézhetnénk munkáikat szép számmal, példánaként azonban itt megskiztik, mert úgy véljük, a Seprődi-kötet helyesebb az előbbi vonulat utolsó állomásként vizsgálni. Igaz, hogy Brassai Sámuel munkásságával zárjuk az erdélyi polihisztorok korszaka, és igaz, hogy a századforduló nálunk is megteremtett a tudományos kutatás munkamegkezdését, mégis a megismerésre váró valóság felosztása a human tudományokban nem hozta létre a sokoldalúság megszűntességét; itt a tudományok differenciálatlansága a részterületekre visszahozta meg belsőleg osztatlan terület, kutatói pedig egyelőre még polihisztorok maradtak, a részterületek kényszerpoli-

hisztorai. Főleg a zenében. Ezért tekintjük a Seprődi-kötetet is, bár túllép a XIX. századon, még mindig a XIX. századi vonulat utolsó állomásként. Ezen az állomáson kezdődik el a tudományos kutatás megosztása, de az eredmény kiengyúsúlyozott, arányos megosztások helyett még sokáig feloldatlan konfliktusokban jelentkezik: az új szakterület (esetünkben a zene) kutatása már szakigénnyel lép fel, de csak az egész human műveltséghez viszonyítva, mert önmagán belül ugyanezt az igényt kielégíteni még képtelen. A korszak korlátai a polihisztorok szakosításában mérhetőek fel: bár a tudós új kutatási területet kap, ez az új terület mégis a régi exhaustív igényével újra a teljesség követelménye elé állítja. De ez a követelmény már nem a megkésített felvilágosuláskori hermeneutika ábrándja, hanem egy reális igényre alapozódó új tudományos mérték tudatosítása: a nemzeti kultúra sokoldalú felvirágoztatása és európai-egyetemes kultúrává alakítása. Ez az új mérték, amely nálunk talán először fogalmazta meg a kultúra nemzeti és egyetemes dialektikáját, mennyiségileg is, minőségileg is még eléggé labilis mérték: dinamizmusa gyakran túlzó, irányulása mindig sürgető, a keleti kultúrák kései polgarosodásából fakadó időhátrányát akarja mindenáron behozni. Ezért követel egyidőben szakmai tényeket és magyarázatokat, adatgyűjtést és általánosítást, ezért zsúfolta egymásra a kutatás szintjeit, ezért cserélte fel olykor természetes rendjüket is.

Persze az újabbán kiszakadó területek kutatói is meg kellett hogy küzdjék azt a harcot, amit a régebben teret hódított előzők már megvittak. Ezért a századfordulón az irodalom, esztétika, filozófia te-

rületén, hol az ágazati kutatásnak már érezhető hagyományai voltak, az új eredmények is nyilván mások voltak, mint a zenében, néprajzban, szakszaktetikában stb. Mégis minden terület közös vonása volt, hogy a századforduló áttörte a polihisztorok bübös körét és olyan új eredményeket hoznak létre, amelyek nemcsak az évszázados kultúrtörténeti hagyományok kötelező kötetéhez, hanem amelyek minden elfogultság nélkül is mindmáig érvényes tudományos értékeket jelentenek. Ezért számíthatjuk innen, ettől az utolsó állomástól human kutatásaink modern korát.

Seprődi János munkássága már a hazai modern zenetudomány kialakulását jelenti; esztétikai és szociológiai kérdésközpontjai mindmáig központiak: a művész és közönsége, a nemzeti és egyetemes művészet, a hagyomány és újítás, az eszmény és izlés dialektikus viszonyát elemlik. Akkor, a két korszak határán ezek a kérdések a kései romantika útvesztőjében egyszerre sejtették a múlt felülbírálhatóságát is, a jövő távlatait is — persze még differenciálatlanul. Seprődi is úgy kerül bele az akkori zenekultúra útvesztőibe, mint az összes művelődési ágazati képviselője: egyetemes műveltségét a kultúra egyetlen, de hatalmas részére összpontosítja, a zenére. Az író-költő, irodalomtudós Seprődi egyszerre a Zene tudósa lesz (zenetörténész, népdalgyűjtő, kritikus, etnográfus, pedagógus, zeneszociológus) és alkotója (kórus-, opera-, dalszerző), még előadóművésze is. És teszi mindezt a kelet-európai nemzeti iskolák kialakulása jellemző megkésített reneszánsz-program nevében: a hitese népi melosra épülő nemzeti zene egyetemesítéséért küzd és ennek a harenak

minden mozzanatában egyforma erővel nyilván meg. De harca ellentmondásos harc. Egyéni ellentmondásai tragikusan keverednek a kor ellentmondásaival. Erejét a többsíkon folytatott egyidejű küzdelem legyengíti, munkássága eredményeit megnyírja. Feje fölött a múlt hiányosságai és a jövő távlati csapnák öszsége, mikor erejét meghaladó munkával egyidőben gyűjt népdalokat és publikál rólok tanulmányokat, kódexeket tanulmányoz, a régi hangjegy-írást fejtő meg és egyidőben kultúrtörténeti jelentőségűről értekezik. Munkássága megosztatlanságának következménye, hogy gyűjtései viszonylag kis mennyiségűek, rendszerezési, konklúziói pedig nem mindig időtállóak. Egyéni sorsának tragikuma, hogy kikerülhetetlen védevesei igen nagy részét ő is látja. Ezért önti minden haragját a kortárs muzikológia avatatlan képviselőjére (l. *A magyar népdal zenei fejlődése* című tanulmányát Fábó Bertalan azonos című könyvével). Ma már múltbeli kritikából a harci szellem, az ügyszeret mellett Seprődi önkritikáját is kiérezhetjük, hiszen éppen azt marasztalja el módosabb körülmények között is dilettáns módra tevékenykedő kollégájánál, amit, bár elsősorban jóval szerényebb kutatói körülmények között és ennek ellenére sokkal kisebb hibaponttal, de ő is elkövetett. Ezért haragja önkritikai is, amellyel a kultúrtörténészt figyelmezteti a hiányos tényekre, az elhamarkodott konklúziókra és arra, hogy mindezek elsieltet nyilvánosságra hozása magát a jövő kutatások perspektíváját is veszélyeztetheti.

A múlt még nagyon is közvetlen maradványainak és a jövő még nagyon is elvont távlatának sajnos keveredése okozza, hogy Seprődi nem tud felzárkózni a már valóban új utakat járó Bartók, Kodály mellé. Bár kortársuk, mégis megáll a régi vonulat végállomásán és az újnak már inkább

csak tanúja, mint aktív képviselője. Utolsó írása — *Bartók Béla művészete* — az életheleg tartó, korával és önmagával vívott küzdelem jelképe az újért. Erzi, az új: Bartók Béla, azonban nem éri eléggé, nem ismeri eléggé, és dilemmája megoldatlan marad: Bartók vajon az új korszak Beethoven-e, avagy csak előfutár? És jöhet Kodály Zoltán doktori értekezésében (*A magyar népdal strófászerkezete*) Seprődi népdalgyűjtését többször idézi, Seprődi maga végig magányos utas marad és a várva várt Új tudományos örömelhez sohasem jutott el. „Sajátos tragikuma — írja róla Almási —, hogy a helyes irányt meg tudta mutatni, de a tennivalókat lényegében mások végezték el.”

Minden ellentmondásossága mellett a századfordulót még és már határára Seprődi életműve mai műveltségünk hagyományává magasodott. Almási István, **Benkő András**, **Lakatos István** szerves egészé hangolt tanulmányai ennek a hagyományának a legfontosabb értékeit tárják fel a mai zenetudomány legmagasabb igényével. Több mint félezer dokumentum feldolgozásával majdnem száz oldalon elemzik és több mint 400 oldalon közreadják Seprődi mindmáig tudományos érvényű elméleti kutatásait és népzenei gyűjtését. **Benkő András** mindenre kiterjedő aprólékos kutatásai mutatják be az irodalmat, a zeneszerzőt, az egyházi muzsikust és a zenepedagógust. Ezt a portrét erősíti meg hasonló részletességgel a zenetörténész elemző **Lakatos** tanulmány.

Almási István írása pedig a népzene-kutató Seprődöt mutatja be. Ugyancsak az ő érdeme a népzenei gyűjtés kritikai kiadása, amely akár külön kötet is lehetne. A *Tájékoztató* végén ezt írja: „Itt is köszönet illeti Jagamas Jánost, aki annak idején hozzájárított volt, hogy Seprődi János népzene-gyűjtésének kiadására előkészítse. Jegyzetei és taná-

csai óriási segítséget jelentettek számunkra.”

Seprődi kutató, elemző, adatgyűjtő tevékenységét akkor értékelhetjük teljességében, ha népdalgyűjtése mellett általánosítottul a kódexirodalomról szóló elemzéseit is. A kötet szerzői külön kiemelik Seprődi eredményeit a Károni-kódecs tabulatúráinak megfejtésében, amelyek nagy szerepet játszottak a nemzeti zeneirodalom hagyományainak későbbi feldolgozásában is.

Az összkép felvázolását pedig megtette már maga Seprődi. 1909-ben, harmincöt éves korában írja: „Az előadattól önként folyt, hogy jövedő munkásságom e keretek mélyítésére fog irányulni, tehát egyfelől zenetörténeti emlékeink folytatódó vizsgálata és elméletének fejlesztésére. Ha szerencsés lehetnek a tanszéklet elnyerési, az általános zeneelmélet és történet előadásán kívül külön előadást tartanék a magyar zenetörténetből, a zenei paleografiából és a népi zene gyűjtésének módszereibe bevezető gyakorlatokkal. Remélem, hogy ily módon a nemzeti művelődés történeti fejlődésében a nemzeti zene szerepét annál biztosabban meg fogom tudni állítani, mert mint filológus és irodalomtörténész foglalkozom, mindig módomban áll kapcsolatot keresni és találni általános műveltségünk tényei között, a nemzeti nyelv és ritmika eredményei alapján a nemzeti zene ritmikáját ellenőrizni és megállapítani, továbbá a korok lelkét az egész kor milieujéből magyarázni. Ez megváltó, hogy elvont, csak általánosságban mozgó, elszigetelt zenetudományt hirdessek.”

Az áhított pesti katedrát nem kapta meg. Még élt és dolgozott 14 évet Kolozsváron. Meghalt 1923-ban. Most lenne százéves. A jubileum méltó köszöntése volt: életműve átadása a jogos-örökös utóknak.

ANGI ISTVÁN

* Seprődi János válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése. Kriterion Könyvtudós, Bukarest 1974. A bevezető tanulmányt írta Almási István, **Benkő András**, **Lakatos István**. A zenei írásokat **Benkő András**, a népzenei gyűjtést **Almási István** rendezte sajtó alá. A kötet **Benkő András** gondozásában jelenik meg. A borítót **Baász Imre** munkája.